

ความชุกของผลิตภัณฑ์อาหารที่ฉอดอ้างสรรพคุณบนฉลาก อย่างผิดกฎหมายในตลาดนัด จังหวัดเลย

สาวิตรี ทรงศิลป์

กลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคและเภสัชสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเลย

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์: เพื่อศึกษาความชุกของผลิตภัณฑ์อาหารที่ฉอดอ้างสรรพคุณบนฉลากอย่างผิดกฎหมายในตลาดนัด จังหวัดเลย **วิธีการศึกษา:** การศึกษาทำในร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารประเภทกาแฟ อาหารในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท และ ผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร ในตลาดนัด 24 ร้าน ในพื้นที่ 8 อำเภอของจังหวัดเลย ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามสำหรับผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารในตลาดนัด เช่น ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์อาหาร พฤติกรรมการจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหาร ได้แก่ แหล่งที่ซื้อมาจำหน่าย การตรวจสอบเลขสารบบอาหาร การตรวจสอบวันหมดอายุ เป็นต้น และสำรวจฉลากบนผลิตภัณฑ์อาหารที่จำหน่าย **ผลการวิจัย:** ร้านค้าในการศึกษาจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารที่แสดงฉลากผิดกฎหมาย จำนวน 19 ร้าน ผลิตภัณฑ์อาหารที่ได้รับการตรวจสอบ จำนวน 135 รายการ มีเลขสารบบอาหารไม่ถูกต้องจำนวน 66 รายการ (ร้อยละ 48.98) ข้อความบนฉลากอ้างสรรพคุณอย่างผิดกฎหมายจำนวน 101 รายการ (ร้อยละ 74.81) สรรพคุณที่มีการอ้างบนฉลากมากที่สุดคือ อ้างสรรพคุณช่วยให้ร่างกายสมส่วนหรือลดน้ำหนัก คิดเป็นร้อยละ 80.20 รองลงมาเป็นสรรพคุณช่วยให้สุขภาพดี คิดเป็นร้อยละ 28.71 ผู้จำหน่ายซื้อผลิตภัณฑ์อาหารจากร้านค้าส่งร้อยละ 54.2 ร้อยละ 45.8 ของตัวอย่างเลือกผลิตภัณฑ์อาหารมาจำหน่ายในร้านจากคำแนะนำของร้านขายส่งหรือตัวแทนจำหน่าย ผู้จำหน่ายร้อยละ 41.7 ไม่บริโภคผลิตภัณฑ์อาหารที่กล่าวอ้างสรรพคุณในการป้องกัน หรือรักษาโรคที่มีจำหน่ายในร้านตนเอง **สรุป:** สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาควรเพิ่มข้อมูลฉลากผลิตภัณฑ์อาหารที่อนุญาตให้แสดงไว้ในฐานข้อมูล เพื่อให้พนักงานเจ้าหน้าที่ ประชาชน และผู้จำหน่ายสินค้า สามารถตรวจสอบข้อมูลได้ หน่วยงานของรัฐควรพัฒนาผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารในตลาดนัดให้ตระหนักและตรวจสอบความถูกต้องของฉลากผลิตภัณฑ์ก่อนจำหน่าย

คำสำคัญ: ผลิตภัณฑ์อาหาร การอ้างสรรพคุณอย่างผิดกฎหมาย การคุ้มครองผู้บริโภค การโฆษณาบนฉลาก

รับต้นฉบับ: 3 ก.พ. 2561, ได้รับบทความฉบับปรับปรุง: 15 เม.ย. 2561, รับลงตีพิมพ์: 27 เม.ย. 2561

ผู้ประสานงานบทความ: สาวิตรี ทรงศิลป์ กลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคและเภสัชสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเลย 255 หมู่ 6 ตำบลนาอาน อำเภอเมือง จังหวัดเลย 42000 E-mail: noi_sawitree@hotmail.com

Prevalence of Food Products with Illegal Claims on the Labels Being Sold In Flea Markets at Loei

Sawitree Songsilp

Health Consumer Protection and Pharmacy Department, Loei Provincial Public Health Office

Abstract

Objective: To study the prevalence of food products with illegal claims on the labels being sold in flea markets at Loei. **Method:** The study was conducted in 24 stores selling food products including coffee, food in sealed containers and food supplements, within 8 districts of Loei. The researcher collected data using the questionnaire for food vendors in flea markets on knowledge on food products, their selling behaviors of food products such as source of the food, inspection of food serial number and expiration date, etc. Additionally, labels on the food products being sold were examined. **Results:** Nineteen stores in the study sold food products with illegal claims on the labels. Among 135 food items being examined, 66 (48.98%) bore illegal food serial number, while 101 (74.81%) were the products with illegally over-claimed labels. The most over-claimed indications were keeping the body in shape or reducing body weight (80.20%), followed by maintaining good health (28.71%). 54.2% of the vendors obtained the products from the wholesalers. 45.8% of respondents selected the products in the stores from the recommendation of wholesalers or distributors. 41.7% of the vendors said they would not consume food products with the claim on disease prevention and treatment that were being sold in their own stores. **Conclusion:** Food and Drug Administration should add approved labeling information for food products into publicly available database that officers, public and vendors could assess. Government agencies should empower food distributors in the flea markets to be aware of and inspect the legitimacy of the labels before selling.

Keywords: food products, illegal claims, consumer protection, advertising on the label

บทนำ

ผู้บริโภคหันมาดูแลสุขภาพของตนเองมากขึ้น ทำให้ตลาดสินค้าเพื่อสุขภาพในกลุ่มวิตามินและผลิตภัณฑ์เสริมอาหารเพื่อสุขภาพและความงาม รวมถึงเครื่องมือและอุปกรณ์การแพทย์ ซึ่งมีมูลค่ากว่า 140,000 ล้านบาทเติบโตอย่างต่อเนื่อง ศูนย์วิจัยกสิกรไทยคาดว่า ในปี 2560 วิตามินและผลิตภัณฑ์เสริมอาหารจะมีมูลค่าตลาดประมาณ 60,000 ล้านบาท หรือขยายตัวเฉลี่ยประมาณร้อยละ 11.5 เมื่อเทียบกับปีที่แล้ว (1)

สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) มีหน้าที่กำกับดูแลผู้ประกอบการผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์สุขภาพ โดยออกกฎหมายเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองผู้บริโภค กำหนดให้ผู้ประกอบการผลิตหรือนำเข้าอาหารต้องขออนุญาตทั้งในส่วนสถานที่ผลิต/นำเข้าและตัวผลิตภัณฑ์ รวมถึงต้องขออนุญาตใช้ฉลากที่ต้องไม่เป็นเท็จหรือหลอกลวงให้หลงเชื่อโดยไม่สมควร หรือไม่ทำให้เข้าใจผิดในสาระสำคัญ รวมทั้งเป็นไปตามข้อกำหนดของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง (2) จากการเฝ้าระวังฉลากผลิตภัณฑ์

ทั่วประเทศในปี 2558 จำนวน 1,582,599 รายการ พบว่า ผลากผลิตภัณฑ์สุขภาพในภาพรวม ร้อยละ 97.28 ถูกต้องตามกฎหมาย โดยพบผลากที่ถูกต้องทุกรายการในผลิตภัณฑ์วัตถุเสพติด รองลงมา 3 ลำดับ ได้แก่ ผลากเครื่องมือแพทย์ (ถูกต้องร้อยละ 99.76) วัตถุอันตราย (ร้อยละ 99.40) และยา (ร้อยละ 99.17) ส่วนผลากอาหารอยู่ในลำดับท้ายสุด (คิดเป็นร้อยละ 96.42) (3)

อย่างไรก็ตาม อย. ได้แจ้งเตือนผู้บริโภคให้อย่าหลงเชื่อผลิตภัณฑ์อาหารที่โอ้อวดสรรพคุณเกินจริงหรืออ้างว่ารักษาได้สารพัดโรค เพราะนอกจากจะเสียเงินโดยไม่จำเป็นแล้ว ยังอาจได้รับผลข้างเคียงที่เป็นอันตราย ข้อความโฆษณาอาหารที่มีการอวดสรรพคุณในทางยาหรืออวดสรรพคุณรักษาโรค จะไม่ได้รับอนุญาตให้โฆษณาแต่อย่างใด และมีความผิดตามกฎหมาย (4) ผลกระทบต่อสุขภาพจากการบริโภคผลิตภัณฑ์อาหารที่เป็นข่าวมีอาทิ เช่น ผลิตภัณฑ์อาหาร mangluk power slim มีการปลอมเลขสารบบอาหาร ข้อความในฉลากระบุว่า “เร่งการเผาผลาญ burn ดักจับไขมันใหม่ block อิ่มเร็วขึ้นไม่ค่อยหิว break ยับยั้งไขมันใหม่ build” (5)

ในพื้นที่จังหวัดเลย แหล่งจำหน่ายสินค้าที่เป็นที่นิยมของคนในชุมชนและเข้าถึงได้ง่าย นั่นคือ ตลาดนัดซึ่งจำหน่ายทั้งอาหารสด อาหารแห้ง เครื่องสำอาง เสื้อผ้า ของใช้ในครัวเรือน และสินค้าเบ็ดเตล็ด มีการกำหนดวันเปิดซื้อขายเป็นบางวันหรือบางเวลาตามแต่ละพื้นที่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเลย ได้ประเมินการดำเนินงานของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ตามกิจกรรมการตรวจประเมิน รพ.สต. ติดตาม เกณฑ์การประเมินกำหนดให้ รพ.สต. ดำเนินกิจกรรมคุ้มครองผู้บริโภคด้านผลิตภัณฑ์สุขภาพโดยตรวจสอบอาหารสด อาหารแปรรูป ยา และเครื่องสำอางในร้านค้า ตลาดสด แผงลอย และร้านค้า ทั้งนี้เกณฑ์กำหนดว่า ร้านค้าต้องไม่พบผลิตภัณฑ์สุขภาพผิดกฎหมาย (6) ในส่วนร้านจำหน่ายสินค้าในตลาดนัด ยังไม่ได้มีโครงการเฝ้าระวังอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาถึงความซุกซนของผลิตภัณฑ์อาหารที่อวดอ้างสรรพคุณบนฉลากอย่างผิดกฎหมายในตลาดนัดจังหวัดเลย เพื่อนำไปสู่การพัฒนาระบบการเฝ้าระวังผลิตภัณฑ์สุขภาพที่อวดอ้างสรรพคุณต่อไป

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงพรรณนาแบบตัดขวางซึ่งผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการพิจารณา

จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเลย ผลิตภัณฑ์อาหารในการศึกษานี้ หมายถึง ผลิตภัณฑ์อาหารที่อยู่ภายใต้การกักตุนของ อย. ที่ต้องมีเลขสารบบอาหาร และมีข้อกำหนดในการแสดงฉลากอาหาร ได้แก่ กากแฟ อาหารในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท และผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร การศึกษามีระเบียบวิธีวิจัยดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง

การศึกษาเลือกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารในตลาดนัดโดยใช้การสุ่มแบบหลายขั้นตอน ขั้นแรกสุ่มเลือกอำเภอโดยแบ่งอำเภอตามจำนวนประชากรเป็น 3 กลุ่ม 1. อำเภอที่มีจำนวนประชากรมาก ซึ่งมี 2 อำเภอ การศึกษาเลือกเก็บข้อมูลในทั้ง 2 อำเภอ คือ อำเภอเมืองและวังสะพุง 2. อำเภอที่มีจำนวนประชากรปานกลาง มี 4 อำเภอ การศึกษาสุ่มเลือกโดยจับฉลากมา 2 อำเภอ ได้แก่ เชียงคานและด่านซ้าย 3. อำเภอที่มีจำนวนประชากรน้อย มี 8 อำเภอ การศึกษาเลือกมา 4 อำเภอโดยการจับฉลาก ได้แก่ ภูกระดึง ท่าลี่ นาด้วง และภูเรือ อำเภอที่เก็บข้อมูลในการศึกษามีทั้งหมด 8 อำเภอ จาก 14 อำเภอ จากนั้นเลือกตลาดนัด ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของอำเภอ อำเภอละ 1 แห่ง แล้วสำรวจร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารทุกร้าน

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูลมี 2 ประเภท คือ แบบสอบถามผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารและแบบสำรวจผลิตภัณฑ์อาหาร แบบสอบถามเป็นแบบให้ตัวอย่างตอบเอง แบ่งเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นคำถามข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ 2 ประกอบด้วยคำถามความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์อาหาร ส่วนที่ 3 เป็นคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมการจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหาร และส่วนที่ 4 เป็นคำถามสอบถามความเห็นเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์อาหาร แบบสำรวจผลิตภัณฑ์อาหารเป็นแบบเก็บข้อมูลต่อไปนี้ ชื่อผลิตภัณฑ์ ชื่อที่อยู่ของผู้ผลิตและจำหน่าย เลขสารบบอาหาร ข้อความที่ฝ่าฝืนกฎหมาย และแหล่งที่ซื้อมาจำหน่าย

เครื่องมือดังกล่าวผ่านการประเมินความตรงเชิงเนื้อหา โดยพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบงานกำกับ ดูแลผลิตภัณฑ์หลังออกสู่ท้องตลาด สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเลย จำนวน 3 ท่านที่มีประสบการณ์ทำงานด้านการคุ้มครองผู้บริโภคด้านอาหารมาเป็นเวลาอย่างน้อย 10 ปี หลังจากนั้น ผู้วิจัยนำแบบสอบถามไปทดสอบกับผู้ประกอบการ 5 รายในเขตอำเภอเมืองเลยที่จำหน่าย

ผลิตภัณฑ์อาหาร และนำมาปรับปรุง หลังจากนั้นนำแบบสอบถามที่ได้ไปทดลองใช้กับผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารในตลาดนัดเพิ่มเติมอีก จำนวน 2 แห่ง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ก่อนออกเก็บข้อมูล ผู้วิจัยขอข้อมูลตลาดนัดจากเจ้าหน้าที่ในงานคุ้มครองผู้บริโภคระดับอำเภอเพื่อให้ทราบวัน เวลา และสถานที่ของตลาดนัดในอำเภอที่จะเก็บข้อมูล ผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์และวิธีการเก็บข้อมูล ตลอดจนแผนการออกสำรวจแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ เจ้าหน้าที่ระดับอำเภอเป็นผู้แจ้งเจ้าของตลาดเพื่อขออนุญาตในการเก็บข้อมูล ในวันนัดหมายออกตรวจ เจ้าหน้าที่ระดับอำเภอประกอบด้วย เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลชุมชน สาธารณสุขอำเภอ และ รพ. สต. ในพื้นที่ ร่วมเป็นทีมในการออกสำรวจตลาด

ทีมเจ้าหน้าที่สำรวจร้านค้าในตลาดนัดทุกร้าน ผู้เก็บข้อมูล คือ เจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเลย จำนวน 2 คน ประกอบด้วยผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่ในกลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคจำนวน 1 คน ผู้วิจัยเป็นผู้แนะนำตัวกับผู้ประกอบการและขออนุญาตตรวจสอบฉลากสินค้าผลิตภัณฑ์สุขภาพในร้าน ผู้วิจัยขอความร่วมมือจากผู้จำหน่ายในการกรอกแบบสอบถามและให้คำแนะนำการตอบแบบสอบถาม ในการสำรวจผลิตภัณฑ์อาหารที่มีจำหน่าย เจ้าหน้าที่กลุ่มงานคุ้มครองฯ ร่วมกับผู้วิจัยตรวจสอบฉลากผลิตภัณฑ์อาหารและบันทึกภาพ

หลังการตรวจสอบฉลากสินค้า ผู้วิจัยให้ความรู้กับผู้ประกอบการในเรื่องการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ถูกกฎหมายมาจำหน่าย ชี้แจงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สุขภาพผิดกฎหมาย ตลอดจนแจกแผ่นพับเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์สุขภาพที่โอ้อวดสรรพคุณและผลิตภัณฑ์สุขภาพปลอมของ ออย.

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลผลิตภัณฑ์อาหารที่พบโดยตรวจสอบเลขสารบบอาหารบนฉลาก ตลอดจน ชื่อผู้รับอนุญาต และสถานที่ของผู้รับอนุญาตกับฐานข้อมูลบนเว็บไซต์ของ ออย. (SKY NET) ผลิตภัณฑ์อาหารที่ถือว่ามีอาการอวดอ้างสรรพคุณอย่างผิดกฎหมายในการศึกษานี้ หมายถึงผลิตภัณฑ์อาหารที่แสดงสรรพคุณบนฉลากไม่ถูกต้องตามประกาศกระทรวงสาธารณสุขที่เกี่ยวข้อง มีฉลากหรือฉลากเสริมเพื่อลวง หรือพยายามลวงผู้บริโภคให้เข้าใจผิดในเรื่องคุณภาพ คุณประโยชน์ มีข้อความกล่าวอ้างสรรพคุณ

คุณประโยชน์โดยไม่ได้รับอนุญาตจาก ออย. การวิเคราะห์ข้อความทำได้โดยเปรียบเทียบกับประกาศกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยเรื่อง การกล่าวอ้างทางสุขภาพของอาหาร และประกาศฯ ว่าด้วยเรื่อง ฉลาก การวิจัยใช้สถิติเชิงพรรณนาเพื่อบรรยายข้อมูลที่เก็บ

ผลการวิจัย

ผลการสำรวจผลิตภัณฑ์

การสำรวจร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจำนวน 24 ร้านใน 8 อำเภอ (อำเภอละ 2-5 ร้าน) พบว่ามี 19 ร้านที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารที่ฉลากผิดกฎหมาย

การกล่าวอ้างสรรพคุณ

การตรวจสอบเลขสารบบอาหารกับฐานข้อมูลของ ออย. พบว่า อาหารร้อยละ 48.89 มีฉลากแสดงเลขสารบบอาหารไม่ถูกต้อง (ตารางที่ 1) คือ ไม่ตรงตามที่ระบุในฐานข้อมูลของ ออย. นอกจากนี้อาหารร้อยละ 74.81 มีการอวดอ้างสรรพคุณบนฉลากอย่างผิดกฎหมาย

ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ที่พบ เช่น อาหารที่มีเลขสารบบอาหารตรงกับที่ระบุในฐานข้อมูลของ ออย. แต่ฉลากพบข้อความอวดอ้างสรรพคุณ “แอล คาร์นิทีน แอล ทาร์ เทรท ช่วยเผาผลาญไขมัน ทำให้น้ำหนักลดลง ลดระดับคอเลสเตอรอลในร่างกายลดลง” (รูปที่ 1)

ผลิตภัณฑ์อาหารมีฉลากภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ แต่ไม่มีเลขสารบบอาหาร ส่วนฉลากมีข้อความอวดอ้างสรรพคุณ “กาแฟธรรมชาติที่สามารถลดความอ้วนได้” (รูปที่ 2)

สรรพคุณที่อวดอ้างอย่างผิดกฎหมายบนฉลากมี 4 ประเภทได้แก่ ช่วยให้สุขภาพดี (ร้อยละ 28.71 ของผลิตภัณฑ์ที่มีการกล่าวอ้างอย่างผิดกฎหมาย) รักษาโรค (ร้อยละ 12.87) ช่วยให้ร่างกายสมส่วน-ลดน้ำหนัก (ร้อยละ 80.20) และช่วยให้ผิวพรรณสวยงามขึ้น-ขาวขึ้น (ร้อยละ 13.86)

ฉลากผลิตภัณฑ์อาหารที่กล่าวอ้างสรรพคุณช่วยให้ร่างกายสมส่วน-ลดน้ำหนัก ปรากฏข้อความบนฉลากสินค้า เช่น เร่งการเผาผลาญไขมัน ลดน้ำหนัก ลดคอเลสเตอรอล ไม่มีผลข้างเคียงต่อสมอง รูปร่างดี กระชับ ผิดเฟิร์ม เร่งการสลายไขมันส่วนเกิน เบิร์นไขมัน หน้าท้องแบนราบ พุงหาย แขนลด ขาเล็ก กล้องเตี้ยเห็นผลได้จริง ลดจริง 12 กิโล ลดความอ้วน ผิด กระชับ พุงหาย แขน

ตารางที่ 1. จำนวนผลิตภัณฑ์อาหารที่แสดงฉลากไม่ถูกต้อง

อำเภอ	จำนวนร้านที่ ตรวจ (แห่ง)	จำนวนรายการผลิตภัณฑ์อาหาร (ร้อยละ)		
		จำนวนที่ตรวจ	มีเลขสารบบไม่ถูกต้อง	อวดสรรพคุณบนฉลากอย่างผิดกฎหมาย
เมือง	2	7	2 (28.57)	6 (85.71)
วังสะพุง	5	22	12 (54.55)	17 (77.27)
ด่านซ้าย	3	14	3 (21.43)	9 (64.29)
เชียงคาน	3	15	7 (46.67)	14 (93.33)
ภูกระดึง	4	9	8 (88.89)	6 (66.67)
ท่าลี่	2	21	17 (80.95)	19 (90.48)
นาด้วง	3	35	11 (31.43)	21 (60.00)
ภูเรือ	2	12	6 (50.00)	9 (75.00)
รวม	24	135	66 (48.89)	101 (74.81)

ลด ขาเล็ก หุ่นดี ผอมเพรียว เร่งการเผาผลาญไขมันได้เร็วกว่า 40 เท่า สำหรับคนดื้อยา (ลดยา) แผลงเดียวเห็นผล 100% ลดความอ้วน ฟิต กระชับ ไม่โทรม ไม่เพลีย ไม่กดสมอง ตัวอย่างดังรูปที่ 3

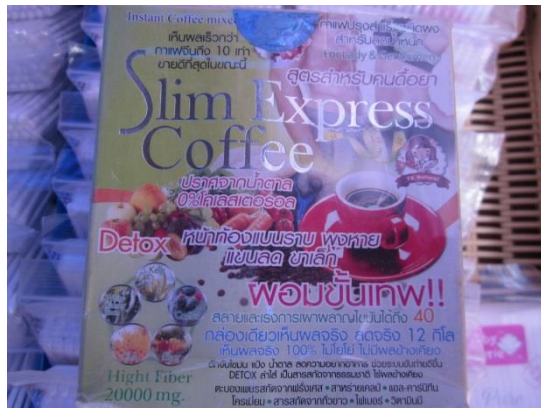

รูปที่ 1. ผลิตภัณฑ์อาหาร ชื่อ ทีเค คอฟฟี่ (กาแฟสำเร็จรูปผสม): ฉลากแสดงเลขสารบบที่ถูกต้องแต่มีข้อความรายละเอียดสรรพคุณอย่างผิดกฎหมาย

ผลิตภัณฑ์ที่กล่าวอ้างสรรพคุณช่วยให้สุขภาพดี ปรากฏข้อความบนฉลาก เช่น ขับของเสียในร่างกาย ระบายอุจจาระและสารพิษตกค้าง สมุนไพรดีที่อกจบในเม็ดเดียว กาแฟเพื่อสุขภาพ ที่ให้มากกว่ากาแฟทั่วไป คั้นความสาว

รูปที่ 2. ผลิตภัณฑ์อาหารที่มีฉลากภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ แต่ไม่มีเลขสารบบอาหารและแสดงข้อความอวดอ้างสรรพคุณอย่างผิดกฎหมาย

รูปที่ 3. ฉลากผลิตภัณฑ์อาหารที่กล่าวอ้างสรรพคุณช่วยให้ร่างกายมีส่วนลดน้ำหนัก

ด้วยสมุนไพรไทย ดังรูปที่ 4 ส่วนสรรพคุณในการป้องกันและรักษาโรคที่อวดอ้าง ได้แก่ ช่วยป้องกันโรคหัวใจ โดยการลดความดันโลหิต ลดคลอเรสเตอรอล ลดการอักเสบของผนังหลอดเลือด ช่วยกระชับมดลูก รักษาสมดุลตกขาว แก้กกระเพาะ ปวดประจำเดือน ปวดหลัง เหมาะสำหรับผู้ที่ เป็นโรคเบาหวาน โรคท้องผูก

ความรู้และพฤติกรรมในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหาร

ผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหาร 24 รายที่ตอบแบบสอบถามเป็นหญิง 16 รายมีอายุเฉลี่ย อายุเฉลี่ย 31-40 ปี 7 ราย และ 41-50 ปี 10 ราย ตัวอย่างจบการศึกษา ระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า 9 ราย ระดับมัธยมศึกษา 8 ราย อนุปริญญา 4 ราย ระยะเวลาที่เปิดร้านในตลาดนัดเพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหาร อยู่ในช่วง 5 ปีแรกจำนวน 17 ราย และอยู่ในช่วง 6-10 ปี 2 ราย ตัวอย่างจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารในตลาดนัด 1-3 แห่งต่อสัปดาห์จำนวน 15 ราย และจำหน่าย 5-6 แห่งต่อสัปดาห์ 5 ราย ตัวอย่างที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารเฉพาะในจังหวัดเลย มี 16 ราย และที่จำหน่ายในจังหวัดอื่นนอกเหนือจังหวัดเลย มี 8 ราย ตัวอย่างจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารเป็นรายได้เสริม 15 ราย และจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้หลัก 9 ราย

รูปที่ 4. ฉลากผลิตภัณฑ์อาหารที่อ้างสรรพคุณช่วยให้สุขภาพดี

ผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหาร ร้อยละ 70.0 ไม่รู้ว่าอาหารไม่สามารถบำบัด บรรเทา รักษา หรือป้องกันโรคหรือความเจ็บป่วยของมนุษย์ได้ ตัวอย่างร้อยละ 66.7 ไม่รู้ว่าผลิตภัณฑ์อาหารที่นำเข้ามาจากต่างประเทศโดยไม่มีฉลากภาษาไทยนั้นผิดกฎหมาย ตัวอย่างร้อยละ 45.8 ไม่รู้ว่า ฉลากผลิตภัณฑ์อาหารไม่สามารถระบุข้อความว่ามีสรรพคุณช่วยลดน้ำหนักหรือลดไขมันในเส้นเลือดได้ ตัวอย่างร้อยละ 33.3 ไม่รู้ว่าผลิตภัณฑ์อาหารที่โฆษณาสรรพคุณเพิ่มสมรรถภาพทางเพศทางชายทางสถานีวิทย์หรือโทรทัศน์นั้นไม่น่าเชื่อถือ

ผู้จำหน่ายซื้อผลิตภัณฑ์อาหารมาจำหน่ายจากร้านค้าส่งและตัวแทนจำหน่ายมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 54.2 และ 50.0 ของตัวอย่างตามลำดับ ผู้จำหน่ายร้อยละ 41.7 และ 41.7 ตรวจสอบเลขสารบบอาหารที่นำมาจำหน่ายบางครั้งและทุกครั้ง ผู้จำหน่ายร้อยละ 75.0 ตรวจสอบวันหมดอายุของผลิตภัณฑ์อาหารทุกครั้ง ผู้จำหน่ายร้อยละ 45.8 และ 25.0 เลือกผลิตภัณฑ์อาหารมาจำหน่ายในร้านค้าจากคำแนะนำของร้านขายส่งหรือตัวแทนจำหน่าย และการเรียกหาของผู้ซื้อ

แหล่งความรู้เรื่องสรรพคุณของอาหารที่จำหน่ายของผู้ประกอบการร้อยละ 45.8 และ 29.2 คือ เอกสาร/ฉลากสินค้า และร้านขายส่งหรือตัวแทนจำหน่าย ตามลำดับ ผู้จำหน่ายร้อยละ 41.7 ไม่บริโภคผลิตภัณฑ์อาหารที่กล่าวอ้างสรรพคุณในการป้องกันหรือรักษาโรคที่มีจำหน่ายในร้าน ผู้ให้ข้อมูลอีกร้อยละ 29.2 และ 29.2 บริโภคส่วนใหญ่และบริโภคเล็กน้อย

ผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารในตลาดนัด มีค่าเฉลี่ยความเห็นด้วยที่ 3.50 (จากคะแนนเต็ม 5) ต่อข้อความที่ว่า ผู้จำหน่ายได้รับข้อมูลเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์อาหารที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพจาก อย. รองลงมาคือ ได้รับข้อมูลจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข อสม. นักเรียน อย.น้อย (มีค่าเฉลี่ยความเห็นที่ 3.38) และมีความเห็นด้วยน้อยที่สุดกับข้อความที่ว่า ผลิตภัณฑ์อาหารที่อ้างสรรพคุณทำให้หน้าอกมีขนาดใหญ่ขึ้นและช่วยกระชับมดลูกนั้นได้ผล (มีค่าเฉลี่ยความเห็นที่ 2.38)

การอภิปรายผลและสรุปผล

ผลิตภัณฑ์อาหารที่ได้รับการตรวจสอบจำนวน 135 รายการ เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเลขสารบบอาหารไม่ถูกต้องจำนวน 66 รายการ (ร้อยละ 48.98) มีข้อความบนฉลาก

อวดอ้างสรรพคุณอย่างผิดกฎหมายจำนวน 101 รายการ (ร้อยละ 74.81) เป็นผลิตภัณฑ์ที่เลขสารบบอาหารไม่ถูกต้องและอวดอ้างสรรพคุณอย่างผิดกฎหมาย จำนวน 53 รายการ (ร้อยละ 39.25) และเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเลขสารบบอาหารถูกต้องแต่มีข้อความอ้างสรรพคุณอย่างผิดกฎหมายจำนวน 44 รายการ (ร้อยละ 32.59)

ข้อความอวดอ้างสรรพคุณบนฉลากอย่างผิดกฎหมายที่พบมี 4 ลักษณะ คือ อ้างสรรพคุณช่วยให้ร่างกายสมส่วน-ลดน้ำหนัก การป้องกันและรักษาโรค การช่วยให้สุขภาพดี และสรรพคุณด้านความงาม ร้อยละ 80.20 ของการกล่าวอ้างอย่างผิดกฎหมาย คือ การอ้างสรรพคุณช่วยให้ร่างกายสมส่วน-ลดน้ำหนัก ซึ่งเป็นไปตามกระแสนิยมที่ประชาชนในยุคปัจจุบันหันมาดูแลสุขภาพรูปร่าง (1) สอดคล้องกับผลการวิจัยของวีระศักดิ์ เจียมอนุกุลกิจ ในจังหวัดระยองที่พบว่า ผู้บริโภคร้อยละ 54.5 บริโภคกาแฟสำเร็จรูปผสมสารอาหารเพราะต้องการลดน้ำหนัก (7) วันชัย นนทกิจ ไพศาล พบว่า คุณลักษณะที่พบในผลิตภัณฑ์เสริมอาหารที่ปนปลอมสารลดความอ้วนมากที่สุด คือ การไม่แสดงชื่อและที่ตั้งสถานที่ผลิตหรือนำเข้าที่เป็นภาษาไทยบนฉลากอาหาร (ร้อยละ 84.31 ของผลิตภัณฑ์ที่ปนปลอม) และการไม่แสดงเลขสารบบอาหารหรือใช้เลขสารบบอาหารปลอม (ร้อยละ 80.39) (8) จะเห็นได้ว่า ผลิตภัณฑ์อาหารที่มีการกล่าวอ้างสรรพคุณช่วยให้ร่างกายสมส่วนและลดน้ำหนักเป็นกลุ่มผลิตภัณฑ์ที่น่าจับตามอง เพราะมักพบการใช้ฉลากอาหารที่ผิดกฎหมายและปลอมปนสารลดความอ้วน

ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารในตลาดนัดของจังหวัดเลย 19 ร้านจากร้านที่ตรวจ 24 ร้าน จำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่แสดงฉลากฝ่าฝืนตามพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ.2522 (9) ถึงแม้ผลการวิจัยพบว่า ผู้ประกอบการมีความรู้ที่ ผลิตภัณฑ์อาหารต้องแสดงเครื่องหมาย อย. (เลขสารบบอาหาร) แต่ในการเลือกผลิตภัณฑ์มาจำหน่าย กลับไม่ได้มีการตรวจสอบว่า ผลิตภัณฑ์มีเลขสารบบอาหารถูกต้องกับระบบฐานข้อมูลของ อย. การซื้อผลิตภัณฑ์อาหารมาจำหน่ายส่วนใหญ่ซื้อจากร้านขายส่งหรือตัวแทนจำหน่าย ซึ่งร้านดังกล่าวจะแนะนำสินค้าที่กำลังเป็นที่นิยมของผู้บริโภคให้กับผู้จำหน่าย แสดงว่าความรู้ของผู้ประกอบการไม่ได้ทำให้เกิดความตระหนักในการเลือกสินค้าที่ถูกต้องมาจำหน่าย

การตรวจสอบเลขสารบบอาหารกับฐานข้อมูลของ อย. ผ่านระบบ SKY NET (PRIVUS) ในระดับชั้นของ

เจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด สามารถตรวจสอบได้เฉพาะเลขสารบบอาหาร ชื่ออาหาร ชื่อผู้รับอนุญาตและที่อยู่เท่านั้น แต่ไม่สามารถตรวจสอบการแสดงสรรพคุณอาหารบนฉลากที่ได้รับอนุญาตได้ ทำให้ไม่เอื้อต่อการทำงานเฝ้าระวังผลิตภัณฑ์หลังออกสู่ท้องตลาด รวมถึงประชาชนหรือผู้จำหน่ายที่หากต้องการตรวจสอบฉลากผลิตภัณฑ์อาหารที่ถูกต้องก็ไม่สามารถทำได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

ในระดับต้นน้ำ อย. ในฐานะผู้รับผิดชอบหลักในงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านผลิตภัณฑ์สุขภาพในภาพรวมของประเทศ ควรจัดทำฐานข้อมูลผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ครบถ้วน โดยเฉพาะข้อมูลฉลากผลิตภัณฑ์ที่ อย. อนุมัติ และข้อมูลการขออนุญาตโฆษณาของผู้ประกอบการที่ได้รับการอนุมัติ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานกำกับดูแลผลิตภัณฑ์สุขภาพหลังออกสู่ท้องตลาดสามารถใช้ตรวจสอบผลิตภัณฑ์อาหารได้ชัดเจน นอกจากนี้ ควรให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลเหล่านี้เพื่อตรวจสอบเบื้องต้นได้

อย. ควรกำหนดให้ผู้รับอนุญาตผลิต/นำเข้าอาหารจัดทำ QR code บนฉลากผลิตภัณฑ์อาหารในกลุ่มที่มีกพบการฉ้อฉลสูงเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด เพื่อให้ประชาชนและผู้จำหน่ายสินค้าสามารถตรวจสอบข้อมูลผลิตภัณฑ์ได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ อย. ยังควรมีจัดทีมเคลื่อนที่เร็วจากส่วนกลางในการดำเนินการกับสถานที่ผลิตและสถานที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่ผิดกฎหมาย การกำหนดตัวชี้วัดให้หน่วยงานระดับพื้นที่ต้องตรวจสอบสถานที่จำหน่าย การใช้มาตรการทางกฎหมายกับผู้จำหน่ายสินค้าผิดกฎหมายทั้งในสื่อออนไลน์และร้านค้าส่ง

ในระดับกลางน้ำ หน่วยงานสาธารณสุขประกอบด้วย สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ โรงพยาบาล และ รพ. สต. และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ.2522 ควรจัดกิจกรรมพัฒนาผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์สุขภาพในตลาดนัดคลองถมและร้านขายส่งสินค้า ให้มีความตระหนักและตรวจสอบความถูกต้องของผลิตภัณฑ์สุขภาพก่อนนำมาจำหน่าย นอกจากนี้ควรพัฒนาช่องทางการสื่อสารผลิตภัณฑ์ผิดกฎหมายหรืออันตรายต่อสุขภาพที่รวดเร็วไปสู่ประชาชน พนักงานเจ้าหน้าที่ในส่วนภูมิภาคควรออกตรวจสอบ เฝ้าระวัง ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการใช้มาตรการทางกฎหมายกับผู้ประกอบการที่ฝ่าฝืนกฎหมาย

ในระดับปลายน้ำ ภาคประชาชนควรจัดตั้งแกนนำในชุมชน ร่วมกันตั้งเป็นเครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภคเพื่อเฝ้าระวังผลิตภัณฑ์ที่มีฉลากไม่ถูกต้องในชุมชน ภาครัฐควรจัดทำคู่มือและเกณฑ์การประเมินฉลากผลิตภัณฑ์เพื่อให้ประชาชนสามารถตรวจสอบผลิตภัณฑ์ด้วยตนเองได้ เช่น การตรวจสอบข้อมูลผลิตภัณฑ์ผ่าน application ของ อย. (ORYOR smart application) หรือทางหน้าต่างเตือนภัยสุขภาพของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ (single window) นอกจากนี้ ควรมีช่องทางการสื่อสารข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่พบฉลากไม่ถูกต้องในชุมชนให้คนในชุมชนได้รับทราบ เช่น การถ่ายภาพผลิตภัณฑ์ส่งทางไลน์กรุป และการสื่อสารข้อมูลผลิตภัณฑ์ให้กับพนักงานเจ้าหน้าที่เพื่อดำเนินการแก้ไขต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยทุนการศึกษาจากแผนงานพัฒนาวิชาการและกลไกคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ (คคส.) คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอขอบพระคุณ รศ.ดร.ภก.สงวน ลือเกียรติบัณฑิต อาจารย์ที่ปรึกษา และคณาจารย์วิทยาลัยคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาและสุขภาพแห่งประเทศไทย (วคบท.) สภาเภสัชกรรม ขอขอบคุณทีมงานในกลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภค (คปส.) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเลย และทีมงาน คปส. ในระดับอำเภอ ที่ทำให้งานวิจัยสำเร็จลงไปได้ด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

1. Leelataveewat S. Upward trend of health goods from the increase of health awareness [online]. [cited Jan 20, 2018]. Available from: www.prachachat.net/finance/news-5168.
2. Office of the Consumer Protection Board. OCPB with Consumer Protection. 16th ed. Bangkok: National Buddhist Printing Office; 2013.
3. Food and Drug Administration. Performance report of the Food and Drug Administration 2015. Annual Report 2015. Nonthaburi: Food and Drug Administration; 2016.
4. System Development Group, Public and Consumer Affairs Division. Dietary supplements. Nonthaburi: Food and Drug Administration; 2007.

5. Public and Consumer Affairs Division. Division. News release: mangluk capsule. Nonthaburi: Food and Drug Administration; 2016.
6. Policy and Strategy Bureau. Guidelines for the development of district health promotion hospitals (Starred hospital). Nonthaburi: Ministry of Public Health: 2016.
7. Jeamanukulkit W. A study of the behavior, attitudes and perception of Rayong consumer and the labeled of instant coffee plus nutrients in Rayong. Food and Drug Administration Journal 2014; 1: 42-8.
8. Nontakitpaisan W. Development of food surveillance tool for risks of counterfeiting. Bangkok: Drug System Monitoring and Development Center; 2017.
9. Food and Drug Administration. Food act B.E. 2522, ministerial regulations, and announcements. Nonthaburi: Food and Drug Administration: 2014.